

Jelena Pilipović, *Vrt od slova: Platonova misao i Vergilijeva idilična poezija* (Službeni glasnik, Beograd 2020, 368 str.)

Prikazao **Boris Đ. Petrović**, nezavisni istraživač, Senjačka 3, 11000 Beograd, Srbija, boris.djordje.petrovic@gmail.com

Vrt od slova je delo koje, kao što podnaslov ističe, analizira Vergilijevu poeziju na fonu platonске misli. Platon je poznat kao jedan od najvećih pesnika među filozofima i autor o koga filolozi i filozofi vole da se „otimaju“. Takođe, poznat je i kao autor koji je svojim radom snažno uticao na razvoj političke filozofije i političke misli. Konačno, Platon je poznat kao autor koji je, pored filozofije, situirao svoje delo u domen mita, – koristeći se primerima iz klasičnog mita, i možda još važnije, stvarajući nove mitove koje je koristio kao način da argumentuje i situira svoju misao.

Stoga, ako uzmemo u obzir Vergilijevo delo, pre svega njegovu povezanost sa Oktavijanom Avgustom i njegovom politikom, te društvenu, političku i nadasve ideološku dimenziju njegove poezije, dobijamo jasan uvid u odluku Jelene Pilipović da se posveti analizi veze između Platonove misli i Vergilijeve pastoralne, bukoličke poezije. Ipak, iako su društveno-političke veze između dva slavna autora brojne, ova studija ostaje pre svega filološka u prirodi. U pitanju je pre svega ispitivanje odnosa između dva autora na fonu mita, intertekstualnosti, pitanja imaginarnih i stvarnih prostora, odnosa između fikcije i stvarnosti, odnosa između teksta i drugog teksta, pre nego odnosa teksta i konteksta u kome je isti nastao.

Pored odnosa koji Vergilijeva poezija ima sa Platonovom misli, ambicija ove studije je da situira u izuzetno složene prilike Vergilijevog vremena i ukaže nam na mnoge slojeve i nijanse kako samog dela velikog rimskog pesnika, tako i okolnosti u kojima je ono nastalo. Može se reći da je Vergilijevo delo u tom smislu, dakle u pogledu složenosti i slojevitosti, savršeno saobrazno epohi u kojoj je stvoreno, te da u tom pogledu korespondira sa periodom vladavine Oktavijana Avgusta. Autorka studije ne zanemaruje društvene prilike koje su delo oblikovale, ni njegovu, može se sa priličnom sigurnošću reći, unapred zamišljenu ideološku i političku instrumentalizaciju. Ipak, studija je pre svega filološka u karakteru. Autorka ne ulazi u nijanse političkih prilika u kojima je stvarao Vergilije, jer bi to bilo potpuno drugačije istraživanje, na razmeđi istorije, kulturologije i književnosti: ova studija je u tom smislu čisto filološka, i kao takva se bavi književnim, odnosno poetskim odrazom složenosti Vergilijevog i Avgustovog vremena.

U pitanju je, dakle, književni, filološki rad koji analizira oblik, sadržajnost i karakter Vergilijevog pesničkog postupka. U složenosti, dubini, sadržajnosti i referencijalnosti tog postupka možemo videti jasne obrise društvenog, političkog, ideološkog, istorijskog i kulturološkog profila pozne Rimske republike i prvih dana etapa istorije Rima poznatih kao Carstvo. Jelena Pilipović ukazuje na mnoge vektore koji definišu Vergilijevo delo; u pitanju su takođe vektori koji, šire gledano, definišu rimsku kulturu. Aleksandrinsko nasleđe, helenizam, odnos sa grčkim jezikom i mitom, pre svega sa grčkom poezijom i filozofijom – Vergilijevo delo jeste svojevrsna „vremenska kapsula“ koja u isto vreme sadrži nijanse onoga kako Rim zaista jeste izgledao i onoga kako je pesnik (a i njegov princeps) želeo da ga prikaže.

Dakle, studija se fokusira na analizu svojevrsnog pesničkog ogledala vremena početka perioda Rimske republike poznatog pod imenom Rimsko carstvo, doba prvog princepsa, odnosno imperatora. Iako je, na prvi pogled, u pitanju period istorije poznat kao *Pax Romana*, odnosno rimski mir, period stabilnosti, bogatstva i naizgled nezaustavljivog rimskog imperijalizma, u pitanju je takođe period koji mnogi istoričari kao i savremenici vide u potpuno drugačijem svetlu – kao period propasti republike usled samovolje, arogancije i neograničene ambicije Avgustovog ujaka i prethodnika Julija Cezara. Cezar je bio državnik koji je uživao veliku popularnost u narodu, dok je među rimskim političarima bio viđen kao ono što se u savremenom dobu naziva populistom, kao uništitelj institucija i ultimativno uništitelj republike, koji je zarad lične afirmacije pokrenuo građanski rat u kome je ultimativno nestala republika u onom obliku u kome je postojala pre njega. Rimsko „zlatno doba“, *Pax Romana*, jeste u isto vreme i kraj republike i početak dekadencije, epoha smovolje korumpiranih vladara po kojima će pozne etape rimske države ostati poznate. U Vergilijevom delu, kao i u analizi Jelene Pilipović, vidimo prožimanje početnog entuzijazma, odjeka građanskog rata i klica rimske dekadencije. Ovaj odraz je čisto pesnički, i kao takav je analiziran čisto filološkim alatima, no, šira slika rimskog društva i osobito Vergilijevog pesničkog angažmana u okvirima istog svejedno ostaje veoma jasno naslikana.

Vergilije u *Eklogama* spominje odjeke ove situacije, izuzetno turbulentnog i teškog perioda po rimsku istoriju. Njegovo rešenje, ideološko kao i pesničko (ta dva se, zapravo, skoro pa savršeno slivaju u jedno) jeste da ponudi sliku potpune utopije koja nastaje dolaskom Oktavijana Avgusta na vlast. Utopistička nota je, logično, utoliko više izražena koliko istorijske prilike idu u potpuno suprotnom smeru, straha, turobnosti i pre svega neizvesnosti. Kao što je i očekivano, Vergilije koristi prošlost da bi legitimizovao sadašnjost i naročito budućnost. U tom smislu je Platonovo nasleđe, političko kao i filozofsko (a možemo, uz izvesnu slobodu, reći i pesničko) jednako važno koliko i Teokritovo (autor za koga se smatra da je, na tragu i pod znatnim uticajem Hesioda, začeo žanr pastorale). Ako uzmemo u obzir političku te ideološku prirodu Vergilijevog dela; ako uzmemo u obzir da je u pitanju „dvorski pesnik“ *par excellence*, čija se poezija skoro pa ne može odvojiti od političke, društvene i kulturne misije Oktavijana Avgusta, možemo reći da je dijalog koji Vergilije vodi sa Platonom možda čak i važniji od onoga koji vodi sa Teokritom. Iako autorka ne ek-

splicira ovo poređenje između idealističkog filozofa i pastoralnog pesnika, u pitanju je jedna od osnovnih premisa studije.

Naravno, imajući u vidu političku dimenziju Platonove filozofije, ne možemo prenebregnuti ni taj aspekt uticaja i dijaloga. Kao i Vergilije, Platon je živeo u vreme koje istoriji izgleda kao sam vrhunac (atinske) kulture; kao i Vergiliju, njemu je ta epoha izgledala upravo suprotno, kao veliko zlo koje je snašlo čovečanstvo, te mogući „kraj vremena“. Kao i Vergilije, i Platon je tražio rešenje konkretnih društvenih i političkih problema svoje savremenosti u vanvremenskoj dimenziji mita, u onome što je Mirče Eliade nazvao *in illo tempore* (u onom vremenu, što će reći, mitskom, večnom, neprolaznom). Vergilijevom čitaocu može izgledati neobično ovde izneti stav da je on, kao i Platon, verovao da živi u najgorem od svih vremena (za koje će mnogi istoričari, naročito istoričari književnosti i umetnosti, posle tvrditi da je upravo najbolje), no, treba se podsetiti nestabilnosti koju je izazvalo delovanje Julija Cezara – ogorčenja proponenata republike, i dugotrajnih potresa koje je njegov politički angažman izazvao. Potrebno je takođe setiti se građanskog rata iz koga je Oktavijan Avgust izašao kao pobednik, kao i činjenice da su pristalice „starog režima“, republikanskog, onog pre Cezara, i dalje bile brojne.

U tom pogledu, studija Jelene Pilipović nam ukazuje na jedno izuzetno zanimljivo vreme, i na dimenziju Vergilijeve idilične poezije koja se u to vreme situira i sa njime na osoben način komunicira. Vergilije, kao pesnik i kao privatno lice, izuzetno je urbana pojava. Od svih rimskih pesnika, a možda i od svih evropskih, u pitanju je verovatno najjasniji primer tropa *poetae docti*, učenog poete. Njegovo delo obiluje referencama kako na savremenike, tako i na prethodne pesnike, pored referenci na tekuće prilike, savremenike pesnike i političare, geografske reference izmišljene i stvarne, bogove i mitska stvorenja. Idila i pastoral u Vergilijevom ključu se tiču grada mnogo više nego što se tiču sela. Rim jeste referenciran u samom delu, kao grad nad gradovima, koji se uzvisio nad svim drugim gradovima poput drveta nad žbunom. Dakle, idealizacija sela i seoskih prilika jeste urbana pojava, i u tom pogledu jeste ne samo odgovor na urbanu dekadenciju, već i jedan (važan) aspekt iste. U tom smislu, Vergilijeva poezija u specifičnom ključu problematizuje odnos sela i grada, prisutan u civilizaciji još od neolitske agrarne revolucije.

Možda i najzanimljiviji aspekt Vergilijevog dela, a na koji ova studija veoma temeljno ukazuje, jeste specifičnost istorijskog trenutka u kome *Ekloge* nastaju, te odraz istog na dvostruki karakter Vergilijevog pesničkog delanja. Sa jedne strane, ambicija dela (opet, društveno-politička kao i pesnička) jeste da postigne utisak vanvremenosti, te da se poveže sa verovanjima, kultovima i ritualnim praksama prisutnim „od pamtiveka“, ili makar od pre vremena koje je bilo moguće izmeriti i zabeležiti. U ovom ključu Jelena Pilipović analizira važne pesničke, kao i antropološke simbole, poput pećine, drveta života, centra ili pupka sveta (*axis mundi*); na istom tragu, analizira vegetativni erotizam, odnos ljudi prema biljkama i životinjama. Vergilijev cilj otvoreno jeste da koristeći prošlost – ma kako izmaštanu, konstruisanu i fiktivnu – legitimizuje (avgustovsku) sadašnjost i budućnost – opet, ma kako izmaštanu, konstruisanu i fiktivnu. U tom pogledu Vergilijevo delo zahvata onoliko

duboko u prošlost koliko je to pesniku bilo moguće. Sa svoje strane, autorka studije detaljno i pedantno analizira trope i miteme kojima se pesnik koristi.

Sa druge strane od (idealizovane) pastoralne prošlosti, koja se, prateći uzus mita kao zatvorenog ciklusa, jednako ukazuje kao savršena i večna budućnost, zapravo kao fiktivna tvorevina van granica prostora i vremena, jeste izuzetna dekadencija i uznapredovala, sofisticirana, autoreferentna sadašnjost Vergilija kao pesnika i kao osobe. Jelena Pilipović ukazuje na ponekada zaista zapanjujuću referentnost, te na puni opseg didaktičnosti i citatnosti Vergilijeve poezije. U pitanju jeste samo po sebi dekadentna praksa učenog pesnika, koji cilja da čitaoca zadivi ne samo pesničkom veštinom, već i širinom svoje kulture. Rimski pesnici avgustovskog kruga jesu u tom smislu bili iznimno urbane pojave i obraćali su se jednako urbanim, sofisticiranim, široko obrazovanim čitaocima. Možemo slobodno reći da su pesnici, kao i čitaoci ovog doba, posedovali ne samo široko obrazovanje i poznavanje referenci kojima Vergilijevo delo obiluje, već da su u jednakoj meri bili blazirani, cinični i u tom smislu zahtevni. Jelena Pilipović ne propušta da primeti i opiše i ovaj cinični, sarkastični ton Vergilijeve poezije, suptilni valer koji, iako vrlo prisutan u njegovom delu, svakako nije prva asocijacija koju imamo na njegovo stvaralaštvo.

Autorka studije odlično ukazuje na oba aspekta Vergilijevog postupka. Sa jedne strane je njegova očigledna ambicija da dosegne u prošlost koliko je god to moguće. U tom smislu, Vergilijeva poezija ide do samog početka stočarskog i poljoprivrednog načina života, te vezuje svoje stvaralaštvo za bukološe, pastire koji su u bliskoj vezi sa teriomorfnim hibridima između bikova i ljudi, specifičnim za ranije, predantropomorfne stupnjeve mita i religije. Ukazivanjem na polubika-polučoveka koji je u isto vreme i pevač i pastir ukazuje se na veoma blisku vezu između životinje i čoveka. Pastir je ovde i sam polubik. Na taj način se podvlači ne samo veza između ljudi i životinja, već jednako između ljudi i bogova, koji u se u okvirima klasičnog mita često vezuju svaki za svoju životinju – na primer, Zevs koji se pretvori u bika da bi oteo Evropu. Ako uzmemo u obzir neolitske, čak i preneolitske pećinske slike i statue, dolazimo do podatka da su teriomorfni hibridi prethodili „čisto“ antropomorfnim bogovima. Obraćajući pažnju na izvor bukoličke poezije i na pravi karakter bukološa, autorka ukazuje na Vergilijevu pesničku ambiciju da svojim delom prekrije svu poznatu prošlost, kao i da mapira svu poznatu budućnost, zatvarajući je u isti mitski ciklus.

U tom smislu, Jelena Pilipović ukazuje na važnu vezu pećina, simbolički pregnantnih referenci, i grčko-rimskih hramova (koji nastaju iznad pećina). Autorka studije ukazuje na specifično stapanje Vergilijeve potrage za izvornošću, te na taj način kristalizovanom autentičnošću, i njegove znatne urbanosti, sofisticiranosti, te u tom konkretnom smislu dekadencije. U svojim inače kontroverznim studijama, Niče je ukazivao na dekadentnost sokratovske i osobito postsokratovske Atine. Naročito kritikujući Euripida i samog Sokrata (koji je, kao što znamo, glavni junak Platonovih dijaloga), Niče ukazuje na pojavu urbane dekadencije, intelektualiziranja poezije i drame, udaljavanje od autentičnosti iskustva, a približavanje apstraktnoj diskusiji kao antipodu faktičkom, materijalnom i konkretnom.

Autorka studije pravilno ističe do koje mere su *Ekloge* na razmeđi ove dve samo naizgled suprotne tendencije – mitske autentičnosti i urbane dekadentnosti. Mit je kao sistem po definiciji autoreferentan, tako građen da svaki konkretan narativ postoji ne sam za sebe, već u odnosu na sve druge narative sa kojima je u stalnoj interakciji. U tom smislu, *Ekloge* su duboko uronjene u klasični mit, ne samo po pitanju referentnosti, već, možda i jednako važno, u smislu jedne od ključnih funkcija koje mit ispunjava, a to je da ideološki formatira zajednicu kao čije ogledalo nastaje. Možemo reći da u ovom smislu i Homerovo i Hesiodovo delo jeste sinteza već postojećih narativa koji prethode delu velikih autora, kao što je to slučaj i sa Vergilijem. U pitanju je još jedan način na koji delo Vergilija komunicira sa Platonom, autorom koji je svoje poetsko-filozofsko (ili filozofsko-poetsko) delo jednako prozeo mitopoezismom.

Isticanjem ovog dela i ovog postupka, Jelena Pilipović nam ukazuje, doduše implicitno i tiho, na savremenost Vergilijevog dela. Epoha u kojoj se trenutno nalazimo jeste postmoderna; jedna od ključnih odrednica postmoderne jeste upravo dekadencija, referentnost, učenost autora, rekapitulacija već postojećeg kulturološkog, umetničkog i književnog nasleđa. Nasleđe romantizma kao književnoumetničke struje, u potpunosti definisano industrijskom i francuskom revolucijom, ukazuje na činjenicu da je šire gledano moderno (što će reći, industrijsko), a uže gledano postmoderno društvo na sličan način investirano u izvornost, osobito u okvirima nacionalističke ideologije, politike i umetnosti. U pitanju nije isti doživljaj izvornosti, ali jeste šire gledano prisutna veoma slična idealizacija prirode, kao i, paradoksalno, veoma urbana pojava: isticanje prednosti sela u odnosu na grad. Drugi važan aspekt Vergilijeve poezije – učenost, referentnost i dekadencija – takođe je više nego saobrazan i jasno uporediv sa tekućim tendencijama modernog, postmodernog i savremenog društvenog i pesničkog izraza.

Na tom tragu je zanimljivo istaći osećanje „kraja vremena“ koje prožima *Ekloge*. Pesnik najavljuje svoju verziju „kraja istorije“, zlatnog doba mira i prosperiteta koje dolazi. Poređenje sa Fransisom Fukujamom i njegovom čuvenom, i sada već čuveno pogrešnom pretpostavkom (koje se i sam odrekao) se samo nameće, sa svim implikacijama koje to nosi.

Mimo ove ambicije, u pitanju jeste i svojevrsna rekapitulacija već postojećeg pesničkog, političkog, filozofskog, pa i državničkog nasleđa. Autorka ove studije analizira Vergilijev kulturotvorni i državotvorni cilj, ne samo glede pisanja *Ekloga*, već i *Georgika*, a naročito *Eneide*. Studija detaljno ukazuje na filološke aspekte tog procesa, te ukazuje da isti jeste bio sličan cilju autora sa jedne strane Biblije (Starog i Novog Zaveta), sa druge autora *Ilijade* i *Odiseje*, *Epa o Gilgamešu*, pesme o Ištari nom spuštanju u podzemlje, i sličnim „osnivačkim“ tekstovima. U pitanju su dela koja se često uzimaju za nekakve formativne početke, artefakti na kojima se utemeljuju čitave kulture i civilizacije. U pitanju su zapravo sume, sinteze već postojećih kulturnih nasleđa, koje se javljaju pošto su opisana društva već prošla svoj zenit ili u potpunosti nestala. Vergilije stvara sa ciljem da udari kulturološke, te ideološke temelje Avgustovoj vladavini, te da dovede svoje delo u onaj odnos sa rimskom kulturom i državom (nastajućim Rimskim carstvom) koje je Homerovo delo imalo sa grčkim

polisima. Kao što je pola *Eneide* direktno referenciralo *Odiseju*, a a pola *Ilijadu*, tako Vergilijev postupak u načelu napola referencira „mironodopskog“ Hesioda, u smislu fokusa na selo, pastire i prirodu, a napola „ratobornog“ Homera, u smislu konkretne situacije ovog dela u okviru večito rastuće imperijalne ambicije avgustovskog Rima, te jasnog prisustva tenzije između sela i grada koje prožima njegovo delo. Autorka studije navodi i mnoge druge autore koji učestvuju u tradiciji.

U tom su kontekstu jako važne sve reference koje se tiču vegetativnog erotizma, konkretno odnosa koji ljudi imaju sa prirodom, specifično cvećem i drvećem. Nije slučajno što je naslov dela upravo *Vrt od slova*. Autorka studije ističe vezu između prirode i vremena, i pre svega prirode i poezije. Uistinu, značajan deo *Ekloga* je posvećen upravo poeziji samoj, odnosno nadpevavanju dva pastira. Studija se na taj način situira u metareferentni i autoreferentni Vergilijev svet, u kome se prožimaju Platonova misao (po Ničeu, i sama visoko intelektualizovana, referentna i stoga dekadentna), rimska poetska praksa koja počiva na grčkom, helenskom i specifično aleksandrijskom nasleđu, izmišljena i stvarna geografija, i avgustovski imperijalni projekat.

U pitanju je studija koja podrazumeva, odnosno zahteva, prethodno iniciranog čitaoca, upoznatog sa Vergilijevim, kao i Platonovim delom. Ne radi se o delu koje će čitaoca uputiti u osnove ova dva velika i izrazito značajna autora, već o delu koje se obraća već učenim i iniciranim čitaocima, kao što je, uostalom, slučaj i sa Platonovim, odnosno Vergilijevim opusom. U pitanju je pre dodatna nego primarna literatura. Studija je iscrpna i temeljno argumentovana. Isto tako, studija je jasno usmerena ne samo ka Platonovoj misli, već, možda i primarno, prema dinamici traganja za izvornim sa jedne strane, i urbanom, dekadentnom, (auto)referentnom pesničkom postupku karakterističnom za iznimno obrazovne, visoko sofisticirane pesnike koji delaju u okvirima zrelih kultura koje upravo postižu ili su već postigle svoj zenit. Studija je, takođe, pored nesumnjive iscrpnosti i erudicije autorke, kao i specifične usmerenosti na spomenuti dualitet Vergilijevog dela, početak i otvaranje mnogih tema koje se mogu dalje razvijati. Može se još toliko toga napisati na temu bukolosa; na temu mitotvoračkog pesničkog postupka; na temu ideološke i političke instrumentalizacije mitopoeze; na temu vegetativnog erotizma, te odnosa apstraktnog i čulnog aspekta poezije. Ovo su teme kojima autorka studije posvećuje dužnu pažnju i koje razvija u okvirima ove studije, no, svaka od njih takođe može biti razvijena u posebne studije istog obima. Nadamo se da će ovo pažnje vredno delo u tom smislu dobiti adekvatne nastavke.